

Mirjana Crnić Novosel

GORSKI KOTAR U SVJETLU RAZNOVRSNIH
ISTRAŽIVANJA

Dr. sc. Mirjana Crnić Novosel
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Podružnica u Rijeci
Sveučilišna avenija 4, HR – 51000 Rijeka
mcrnic@ihjj.hr

UDK 811.163.42'28(497.561)
Pregledni članak
Primljeno: 11. 11. 2019.
Prihvaćeno: 18. 12. 2019.
DOI: 10.21857/9xn31co3ny

Gorski kotar dosad je rijetko bio predmet iscrpnijih etnoloških i povijesnih istraživanja, što se može iščitati iz nedostatka povijesnih vrela za rekonstrukciju predmigracijskoga stanja na gorskokotarskome području. Usto, o stanovništvu Gorskoga kotara prije 13. stoljeća povijesni izvori ne govore mnogo, nema vijesti o naseljima ni središtima gospodarskoga i upravnoga života. Kako je riječ o prostoru koji je dugotrajno bio obilježen migracijama uzrokovanim osmanlijskim napadima, u literaturi se često navode teze o novopridošleme stanovništvu pristiglom upravo zbog bježanja od osmanlijske sile. Zahvaljujući tom naseljavanju, trajno se izmijenila gorskokotarska jezična i izvanjezična zbilja koju bi znanstveno-stručnim pristupom valjalo rasvijetliti. U ovome se radu povijesni podatci donose iz postojeće literature, a nedavno provedeno jezično istraživanje na štokavskome ikavskom području Gorskoga kotara demantiralo je neke prethodno postavljene tvrdnje.

Ključne riječi: *Gorski kotar; podrijetlo stanovništva; jezična raznolikost; čakavci; kajkavci; štokavci.*

Uvod – dosadašnji historiografski dosezi o povijesti Gorskoga kotara

Gorski kotar¹ dosad je rijetko bio predmet iscrpnijih povijesnih i etnoloških istraživanja², što se može iščitati iz nedostatka povijesnih vrela za rekonstrukciju

¹ „Današnje svoje ime Gorski kotar dobio je 1778. godine.” (Burić 1983: 25)

² Ovaj se rad temelji na građi iznesenoj u poglavlju o Gorskome kotaru u mojoj knjizi *Štokavski ikavski govori u Gorskome kotaru* (2019), a posvećujem ga akademiku Petru Strčiću, dugogodišnjemu voditelju Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci, koji me poticao, bodrio i usmje-

predmigracijskoga stanja na gorskokotarskome području³.

Navedeno je brdsko-planinsko područje u sastavu Primorsko-goranske županije obilježeno otvorenošću sa svih strana zahvaljujući putovima koji ga povezuju s hrvatskim kontinentalnim i primorskim te slovenskim susjedima. Taj planinski masiv nastao je „kao povijesni zbjeg, i kao takav je i etnički i dijalektalno raznorodan, ali se, zahvaljujući trima cestama što nose habsburška imena (Karolina, Jozefina, Lujzijana)⁴ konstituirao kao sustav saobraćajnica koje su povezale Panonsku ravnicu s Jadranom i, dalje, s Italijom (...)” (Flaker 1969: 12). Nipošto ne nalikuje drugim planinskim krajevima zatvorenoga tipa⁵, a usto je u literaturi (Gavazzi 1978: 180) određen perifernim etnološkim prostorom u kojem se u kontekstu jugoistočne Europe i Balkanskoga poluotoka „susreću četiri različita i u cijelosti uvelike osebujna kulturna areala – jadranski, dinarski, panonski (podunavski) i (istočno)alpski”, a svaka od tih provincija ima izrazite značajke tradicijske kulture kojih nema u ostalim trima.

Gorski kotar dakle obilježava raznolikost na nekoliko planova. To je područje na kojem su se često izmjenjivale različite povijesno-administrativne i crkvene strukture. Razne povijesne prilike i zbivanja uvelike su utjecali i na sastav stanovništva. Kruhek (1981: 47) navodi da se već od 11. stoljeća, za vladanja bana pa kralja Zvonimira, Gorskim kotarom, u ono vrijeme jednim od teško

ravao u otkrivanju istraživačkoga svijeta. Na tome sam mu neizmjerljivo zahvalna. Referat o ovome istraživanju podnesen je na XVII. *Danima dr. Franje Račkoga* u Fužinama 23. studenoga 2018.

³ „U znanstvenoj se literaturi ističe kako je Gorski kotar možda najizrazitiji primjer zapostavljanja regionalne povijesti u hrvatskoj historiografiji (*Gorski kotar*, str. 44) te da u cijeloj Hrvatskoj nema ovećeg kraja što bi se u hrvatskoj povijesti rjeđe spominjao negoli Gorski kotar” (Lisac 2006: 16). Gorski je kotar ponajviše obrađen u istoimenoj monografiji iz 1981., u kojoj su svoje priloge dali mnogobrojni istraživači, intelektualci i rođeni Gorani, npr. Ante Cividini i ost. Gorski je kotar bio predmet istraživačkoga interesa i Rudolfa Strohal, Emilija Laszowskog, Radoslava Lopašića i dr.

⁴ Karolinska cesta (*Via Carolina Augusta*) ide u pravcu Karlovac – Dubovac – Novigrad – Bosiljevo – Vrbovsko – Ravna Gora – Stari Laz – Mrkopalj – Fužine – Zlobin – Meja, s odvojcima za Bakar i Rijeku. Njenom izgradnjom početkom 18. stoljeća (1727. puštena je u promet, a 1728. bilo je svečano otvorenje) Gorski je kotar dobio prometnu važnost, a pomogla je u izgradnji i razvoju naselja sve do 19. stoljeća, kada je ulogu glavne prometne linije između Primorja i zaleđa preuzela Lujzinska cesta (*Via Ludovicea*). Lujzijana je puštena u promet 1811. godine. Za to doba bila je jedna od najmodernijih prometnica koja je zadovoljavala potrebe ondašnje trgovine i industrijske proizvodnje, a predstavljala je najkraći put od Karlovca do Rijeke. Jozefinska je cesta (*Via Josephina*) građena 1775. – 1779., a povezuje Karlovac i Senj preko Kapele, Brinja i Vratnika. Više o tome v. Strohal (1993), Feletar (2015), Moravček (2018). Usto, važno je spomenuti i Rudolfinu, sagrađenu krajem 19. stoljeća, koja je povezivala Hrvatsko primorje, dio Gorskoga kotara i ogulinski kraj.

⁵ O geografskim granicama Gorskoga kotara v. Burić (1983), Pavić (1981, 2012). V. i Finka (1977a: 145), Marinković (2018: 54–55).

pristupačnih i prohodnih krajeva, provlače „različiti i međusobno suprotni politički interesi ugarskih vladara, Karantanaca i hrvatskog vladara“. Za vrijeme Arpadovića, nakon Zvonimirove smrti (1089.), gorskokotarskim krajem prolaze križarske čete na putu od Akvileje u sjevernoj Italiji preko Istre u primorsko i makarsko zaleđe⁶. O borbama Mađara za hrvatsko prijestolje govore neki mađarski izvori koji daju i moguće informacije o Gorskoj kotaru⁷. Naime o tome kraju nemamo puno materijalnih dokaza koji bi nam rasvijetlili predmigracijsko stanje Gorskoga kotara ni potvrde da je taj prostor bio naseljen sve do 13. stoljeća⁸, kada se pojavljuju prvi povijesni izvori koji ne govore mnogo jer nema vijesti o naseljima, odnosno središtima gospodarskoga i upravnoga života⁹. Prema Kruhekovu (1981: 47) tumačenju, ne zna se jesu li uopće Avari i Slaveni (krajem 6. i početkom 7. stoljeća) u prvome seobenom valu naselili Gorski kotar te jesu li ili nisu „Hrvati i druga slavenska plemena, prodirući smjerovima rimskih prometnica“ zaobilazili taj kraj¹⁰. Povijesnu prekretnicu Gorskoga kotara, dakako, obilježavaju njegovi prvi feudalni gospodari – knezovi Krčki. No Gorski kotar u razvijeni feudalizam ulazi kasnije nego drugi hrvatski krajevi,¹¹ kada ga postupno zaposjedaju i prisvajaju Frankopani šireći svoju vlast iz Vinodola¹². Razloge nešto drugačijem procesu feudalizacije treba potražiti u slaboj naseljenosti brdovitog područja, lošim uvjetima za poljoprivredni rad te gotovo nikakvim prometnim, a time i gospodarskim vezama sa susjednim krajevima. Susjedima su oduvijek bili Slovenci, Primorci, stanovništvo sjeverozapadne Hrvatske i oni u župama Modruš i Vinodol¹³. U 12. i 13. stoljeću cijelo gorskokotarsko područje,

⁶ V. Kruhek (1981: 48).

⁷ Usp. Kruhek (1981: 48).

⁸ „Znamo tek da je tada taj prostor spadao pod upravna središta koja su se nalazila na njegovoj istočnoj, zapadnoj ili sjeverozapadnoj granici i periferiji.“ (Kruhek 1981: 50) Istočno su to Bosiljevo i Lukovdol, kasnije i Severin, zapadno Hreljin i Grobnik, a sjeverozapadno Gerovo (kao najstarije frankopansko središte u Gorskoj kotaru).

⁹ „Među goranskim mjestima Gerovo (*Gerano*) se spominje najranije, još u 11. stoljeću, 1028. godine (A. Burić, 1983, str. 12; A. Rački, *Iz prošlih dana općine Liča i Fužine*, s. a., str. 7–8), međutim, taj podatak nije siguran, iako Rački, doduše oprezno, daje i argumentaciju svoga navoda.“ (Lisac 2006: 18)

¹⁰ „Povijesni izvori o bizantskoj Dalmaciji i Hrvatskoj u VIII i IX stoljeću mogu se povezati samo sa susjednim područjima današnjega Gorskog kotara.“ (Kruhek 1981: 47)

¹¹ V. Kruhek (1981: 48).

¹² „U Vinodolskom zakoniku iz 1288. goranska se mjesta ne spominju, no ipak je vrlo vjerojatno da su u 12. i 13. stoljeću Frankopani posjedovali goranski prostor.“ (Lisac 2006: 18)

¹³ „Modruška župa obuhvaćala je istočni dio Gorskog kotara, krajeve oko Bosiljeva, Severina i Vrbovskog, graničeći s drugim hrvatskim župama: Vinodolskom, Gackom, Drežničkom, Go-

osim Bosiljeva, za koje se navodi da je najjužnija župa Zagrebačke nadbiskupije, bilo je u nadležnosti Krbavske biskupije sve do početka 15. stoljeća, kad Osmanlije osvajaju veći dio njezina područja. Tada Gorski kotar potpada pod Modruško-senjsko-krbavsku biskupiju.

Gorski kotar i migracije

Upravo su osmanlijski napadi zaslužni za trajno promijenjenu demografsku, povijesnu, kulturološku i lingvističku sliku kako širega kraja tako i gorskokotarskoga prostora¹⁴. Usto, za promijenjenu sliku Gorskoga kotara zaslužno je i područje koje su naselili stanovnici iz nekih drugih krajeva, pa i država. Mahom je riječ o visinskome predjelu, pa nije neobično što su mnoga mjesta dugo bila nekompaktna, međusobno nepovezana, kao i danas. Stoga ne iznenađuje što je od 16. stoljeća naovamo Gorski kotar tronarječan, i čakavski, i kajkavski, i štokavski. Dakako, ne u istoj mjeri. Nekadašnjim naseljavanjem štokavskoga stanovništva različita dijalektna podrijetla i konfesionalne podijeljenosti trajno se izmijenila gorskokotarska jezična i izvanjezična zbilja koju bi znanstvenom i stručnom metodologijom valjalo protumačiti i time otkloniti određene ustajale i nesigurno postavljene teze. Kako je riječ o prostoru dugotrajno obilježenom migracijama, u literaturi se navode teze¹⁵ o novopridošlome stanovništvu pristiglom upravo uslijed bježanja od osmanlijske sile. No, ipak treba uzeti u obzir da gorskokotarska jezična raznolikost nije uzrokovana samo migracijama već je, prema Finkinu tumačenju (1977a: 145–146), rezultat povijesnih prilika, geografskoga položaja, konfiguracijskih osobitosti, klimatskih posebnosti i ostaloga u Gorskome kotaru.

Naseljavanje Gorskoga kotara¹⁶ vrlo vjerojatno započinje intenzivnije zajedno s određenim gospodarskim i političkim planovima tek u drugoj polovici 13. stoljeća¹⁷ i traje gotovo nesmetano sve do prvih osmanlijskih provala preko hrvatskih krajeva do Kupe i kranjskih granica – do kraja 15. stoljeća¹⁸. Iako osman-

ričkom i Zagrebačkom. Područje pak stare Vinodolske župe nije bilo uvijek jednako. Knezovi Krčki širili su njezine međe kako je god rasla njihova moć." (Kruhek 1981: 49)

¹⁴ Usp. Blanc (2003:83–137).

¹⁵ Usp. Finka (1977a, 1977b), Okuka (2008), Lisac (1991, 1997).

¹⁶ „Vjerojatno je prvim hrvatskim stanovništvom u Gorskom kotaru naseljavan kraj oko Bosiljeva, osobito južniji tereni” te je najvjerojatnije „naseljavanje uopće otpočelo s istoka” (Lisac 2006: 17).

¹⁷ „Područje današnjega Gorskog kotara ulazi u političku i gospodarsku povijest naših krajeva relativno kasno, možda upravo zbog nenaseljenosti.” (Kruhek 1981: 50, 282)

¹⁸ Usp. Crnić Novosel (2019: 8).

lijski napadi traju na hrvatskome tlu tijekom 15. i 16. stoljeća, Gorski kotar nikada nije bio upravno pripojen Osmanlijskom Carstvu. No posljedice tih pljački, napada i pustošenja vidljive su u stagnaciji gorskokotarskih naselja i padajućem broju stanovnika tijekom 16. stoljeća. Neka sela i potpuno nestaju¹⁹, a obnavljaju se opet koncem 16. i početkom 17. stoljeća. Tada započinje novo razdoblje Gorskoga kotara. Stvorena su mnoga gorskokotarska mjesta, a zabilježen je i stalan rast stanovništva. Frankopani²⁰ i Zrinski naseljavaju novo stanovništvo na svoje posjede, a krajiške vlasti, radi obrane od novih osmanlijskih provala, naseljavaju Vlahe pravoslavne i rimokatoličke vjere²¹ na granično područje Gorskoga kotara prema Osmanlijskom Carstvu: Gomirje, Vrbovsko, Dobra i Moravice; Stari Laz, Sušica, Mrkopalj i Lič²².

Podrijetlo stanovništva

Novi su doseljenici sa sobom donijeli i svoj domicilni govor, što je zauvijek promijenilo gorskokotarsku jezičnu zbilju. Lič, Mrkopalj i dio Tuka (Tuk Mrkopaljski) naselili su novoštokavci ikavci (štakavci u Liču, šćakavci u Mrkoplju i Sungeru), a Gomirje, Moravice i drugi dio Tuka (Tuk Vojni) novoštokavci ije-kavci²³. Prema Strohalovu (1993: 141–142)²⁴ tumačenju, novi su doseljenici došli iz Hercegovine preko Like, gdje su neko vrijeme boravili i „donijeli su sa sobom novo štokavsko ikavsko narječje, kojim i danas Mrkopaljci govore, i koje je bilo do onoga vremena u Gorskom kotaru posve nepoznato“. Novi su doseljenici bili rimokatolici, no „zvali su ih *vlasima* kao i sve ostale doseljenike iz kršćanskih

¹⁹ „Razumije se, u velikoj je mjeri opustio sav Gorski kotar; stanovništvo je odvođeno u ropstvo, ubijano ili je bježalo preko Kupe, uglavnom u južne krajeve današnje Slovenije.“ (Lisac 2006: 20)

²⁰ Frankopani su bili stoljetni gospodari Gorskoga kotara te su stvarali i organizirali politički, gospodarski i društveni život ovoga kraja. Nakon smrti Stjepana Frankopana Ozaljskog 1577. g. prešla su sva njegova dobra u nasljedstvo obitelji Zrinski (sestra mu je Katarina kojoj je sve ostavio bila udana za Nikolu Zrinskoga). Gospodarsko su značenje Gorskoga kotara osobito podigli njegovi posljednji gospodari – braća Nikola i Petar Zrinski. Usp. Kruhek (1981: 50–52).

²¹ „Dolaskom vlaških krajišnika na goranski prostor nije izmijenjen samo etničko-vjerski odnos. Krajišnici su i na druge načine privređivali. Težište privređivanja su bacili na sitno stočarstvo, dok su ono krupno, kao i ratarstvo, zanemarivali.“ (Burić 1983: 21)

²² „Osobito su se brinuli za doseljavanje Vlaha na prazna zrinska i frankopanska zemljišta u G. kotaru krajiški generali Andrija Auersperg, Juraj Lenković i Vid Kisel.“ (Kruhek 1981: 52, bilj. 40)

²³ Ti su govori podrijetlom iz *visinskih herceg-bosanskih predjela*, koji su u Gorski kotar došli tijekom migracija, gdje su također naselili planinska područja. Usp. Lisac (1997: 158).

²⁴ Prvo izdanje knjige *Uz Lujzinsku cestu* Rudolfa Strohala objavljeno je 1935. godine.

turskih provincija" (Strohal 1993: 142)²⁵. Nadalje, Strohal spominje i naseljavanje koje provodi ogulinski kapetan knez Gašpar Frankopan dovodeći nove doseljenike iz Bosne i smještajući ih „po opustjeloj Ravnoj Gori, Smrčevoj poljani, Mrkoplju i Tuku, a nešto preko Bjelolasice po Jasenku i Drežnici", a riječ je o štokavcima ijekavcima. Pritom se spominje da se radi o doseljenicima pravoslavne vjere koji su prešli na katoličku ako su se nastanili u Mrkoplju te su „prihvatili narječje onih prvih doseljenika" (Strohal 1993: 142). Ranijih je godina u članku *Neke dijalektičke osobine iz trgovišta Mrkoplja* Strohal iznio tezu prema kojoj „prijeđoše u to doba mnoge mrkopaljske pravoslavne porodice na rimokatoličku vjeru" nakon što je tršćanska intendencija 1764. počela „tjerati pravoslavne žitelje iz mjesta". Potom dodaje da se „one pravoslavne porodice, koje se ne htjedoše pokatoličiti, preseliše u obližnje mjesto *Tuk* i ondje osnovaše svoje novo selo" (Strohal 1905–1906: 665–666). Na istome je tragu i Markovićevo (2003: 61–65) tumačenje, prema kojemu Frankopani u 16. stoljeću obnavljaju navedena naselja većinom *pokatoličenim vlaškim prebjezima iz Like*²⁶, a isto tako i navedena činjenica o srpskom življu koji je bio „izložen i progonima, a bilo je i pokatoličavanja", koju navodi i Miloš Okuka u knjizi o srpskim dijalektima (2008: 85) citirajući Strohalovo tumačenje o pokatoličavanju pravoslavnih porodica. Navedena se teza ovdje ne drži relevantnom iz više razloga. Ponajprije, povijesna dokumentacija koja se nalazi u crkvama i manastirima na području Gorskoga kotara ne potvrđuje da se vršilo pokatoličavanje pravoslavnoga stanovništva na tome području, a jezična pak istraživanja toga područja dokazuju da nije bilo miješanja stanovništva ni utjecaja jednih na druge, što se najviše može potkrijepiti činjenicom da su danas pravoslavni stanovnici nastanjeni u izoliranim krajevima Gorskoga kotara štokavci ijekavci, dok su katolici štokavci ikavci²⁷.

Prema tumačenju igumana Mihajla u manastiru u Gomirju, s kojim je početkom 21. stoljeća, pišući monografiju sela Lič (koja nije objavljena), razgovarao gosp. Dražen Starčević iz Kulturno-povijesne zbirke Liča, štokavci ikavci u Gorskome kotaru nikada nisu bili pravoslavne vjere. Naime, navedeni je manastir osnovan 1600., zajedno s prvim naseljima u Moravicama i Vrbovskome, najstariji i najzapadniji srpski pravoslavni manastir. Prema tumačenju oca Mihajla, da su neki pravoslavci, dolazeći na gorskokotarsko područje, bili pokatoličeni, to bi

²⁵ Usp. i Blanc (2003: 116–120).

²⁶ Tezu o pokatoličenju pravoslavnih Vlaha iznosi Andrija Rački. Više o tome v. Burić (1983: 23).

²⁷ „U neka mjesta (npr. Lič, Mrkopalj) imigriralo je štokavski ikavsko stanovništvo s jugoistoka, ne sa sjeverozapada kao u primjeru Delnica. U cjelini, to je dakle period gospodarskog napretka kojem je pogodovalo postojanje zrinsko-frankopanskoga velikog feudalnog posjeda." (Lisac 2006: 22)

stajalo u postojećim spisima Katoličke crkve i obrnuto – da su katolici nastanjeni na području Liča i Mrkoplja prešli na pravoslavnu vjeru, Srpska bi pravoslavna crkva to imala zabilježeno u arhivskim spisima. Zaključno, prema postojećim povijesnim tekstovima na koje se u monografiji Liča referira gosp. Starčević, pravoslavci koji su u Lič i došli, većinom su napustili područje, dok je na području Mrkoplja – u Vojnome Tuku – ostala manja grupa pravoslavaca, kojih Crkva danas čini sastavni dio (srpsko)moravičke parohije.

Kad je o podrijetlu stanovništva u Gorskoj kotaru riječ, valja spomenuti i problem naseljavanja Sungera, kako stoji u literaturi²⁸, tek u 18. stoljeću. Naime, navodi se da je Sunger naseljen Primorcima, Česima i Slovencima, koji su na to područje došli tijekom izgradnje Karolinske ceste. No, iako se brojnim potvrđama govor toga kraja može povezati s primorskim čakavskim govorom, on ipak – što samo istraživanje potvrđuje²⁹ – ima tipične, pa čak i vrlo raritetne, jako stare i autohtone štokavske značajke. I to jedini od sviju štokavskih govora u Gorskoj kotaru – i po tome oni nipošto nisu i ne mogu biti samo doseljeni Primorci. Usto, Sunger kao naziv mjesta potječe od turske riječi *sündər* – što znači spužva, a logički mu je dodijeljen jer je njegovo tlo u svako doba godine mokro i vlažno, tj. upija vodu kao spužva. Govori li nam to o postojanju mjesta još za vrijeme Osmanlija ili o uvozu strane riječi koja nikad, prema tumačenju samih stanovnika, nije bila u aktivnoj uporabi?

Gorskokotarska naselja

Dva se dokumenta uzimaju u obzir pri utvrđivanju prvih gorskokotarskih naselja³⁰. Prvi je dokument³¹ kraljevska darovnica kralja Bele IV. iz godine 1260.³², kojom knezovi Krčki dolaze u feudalni posjed i do baštinskoga prava

²⁸ Usp. Crnić (1962: 78).

²⁹ Usp. Crnić Novosel (2019: 162–163).

³⁰ „Nedostatak pisanih dokaza ne dokazuje da je Gorski kotar bio potpuno pust nego samo da su nastanjena mjesta bila tako rijetka i od tako malog značenja da im se ime rijetko spominje u tekstovima.“ (Blanc 2003: 96)

³¹ Ovaj dokument mnogi povjesničari ne drže istinitim, a Kruhek (1981: 283) navodi da „iako je taj dokument iz kasnijeg vremena negoli je on stvarno datiran, taj diplomatski falsifikat možda je vremenski ipak prva vijest o jednom dijelu današnjega Gorskog kotara“.

³² Tekst darovnice sadrži nekoliko topografskih podataka i vijesti o prvim naseljima na krajnjem sjeverozapadu današnjega Gorskoj kotara. Prezid je jedno od prvih takvih frankopanskih gorskokotarskih naselja vezanih uz upravu većih naselja i gradova u Vinodolu, a zatvarao je „granicu Zapadnog Rimskog Carstva na Apeninskom poluotoku pred prodorom barbarskih naroda“ (Kruhek 1981: 282–283).

nad vinodolskom župom³³, a drugi pisani izvor potječe iz druge polovice 15. stoljeća. To je već razdoblje suverenoga gospodarenja Frankopana čitavim Gorskim kotarom. U dokumentu stoji: „U Ledenicama, u tvrdom gradu našem, dana 17. svibnja 1477“ Dujam Frankopan objelodanjuje svima da svojem vjernom i zaslužnom rođaku potvrđuje „posjed zvan Mrkopalj“, koji mu je već ranije bio darovao knez Martin Frankopan. Doslovno „*possessionem Berchopal vocatum*“. No današnje Mrkopaljsko polje nije moglo biti feudalni posjed ako na njemu nije bilo i vezanih podložnika, naseljenika koji bi taj posjed obrađivali, po kojima je takva zemlja mogla biti od koristi i predmetom Frankopanove darovnice. Iako se u tekstu govori samo o mrkopaljskome posjedu, time je potvrđeno i postojanje naselja u Mrkopaljskome polju (Kruhek 1981: 283).³⁴ Strohal (1993: 141) tumači da je Mrkopalj postojao i prije osmanlijskih provala te da je bio napučen kmetovima, rimokatolicima, koji su govorili čakavskim narječjem i pripadali pod jurisdikciju grada Hreljina. Prvotno je čakavsko stanovništvo nestalo u 16. stoljeću³⁵, kada je stradao sâm Mrkopalj. Nakon navedenih osmanlijskih provala karlovački je general Vid Kisel, barun od Fužine (Kaltenbrunn nedaleko od Ljubljane), prvi naselio novo stanovništvo u Mrkopalj oko 1603. godine – otprilike u isto vrijeme kada je naseljeno i selo Lič. Prvi podatci o tome mjestu također se vezuju za 1477. godinu, kada je knez Martin Frankopan ispravom izdanom u Otočcu dao Mikulici, sinu Damjana od Drozgometa, „*possessionem nostram Massevo vocatam, inter possessiones Lwkowo, Berkop(al)l et Lych sitam*“ (Kruhek 1981: 283-284). Očito je da je već godine 1477. u Ličkome polju postojalo naselje (1981: 287), tj. da je Ličko polje bilo naseljeno prije osmanlijskih provala u to područje, kao posjed čiji su kmetovi bili podređeni vlasteoskoj upravi grada Hreljina, kao i Mrkopaljci. Zbog nesigurnosti u Ličkome polju, već nakon prvih osmanlijskih upada staro je selo Lič opustjelo i gotovo čitavo 16. stoljeće nije bilo naseljeno. Novo naseljavanje započelo je 1605. godine, kada je

³³ „Osim vinodolske župe (od 1255) Frankopani su posjedovali i župu Modruš (od 1193) u kojima su važna središta u 14. i 15. stoljeću bila Gerovo, Brod na Kupi, Bosiljevo, Lukovdol i Gomirje; Modruškoj župi pripadale su, čini se, i Delnice.“ (Lisac 2006: 18)

³⁴ Isto bilježi i Crnić (1962: 78), te uz to navodi: „Nemoguće je zbog oskudice izvora utvrditi približno brojčano stanje stanovništva i vrijeme naseljenosti. Geografski učinci iskorištavanja prostora ukazuju da je kraj veoma rano naseljen. Naselja mrkopaljskog kraja koriste iskrčeni prostor u zatvorenoj šumskoj oblasti.“

³⁵ Navedeni se Strohalovi navodi ipak ne uzimaju u potpunosti u obzir jer kao što to tumači Lisac (1991: 381–382) gorskokotarski je predmigracijski govor „zauvijek izgubljen, ili barem ne znamo gdje bismo ga mogli tražiti“ pa „pristup rekonstrukciji prvobitne dijalekatske slike goranskoga prostora nije nimalo lak“, a razloge tomu treba potražiti u nedostatku materijala koji bi rasvijetlili istinu.

u Ličko polje došlo 50 obitelji Krmpočana, iz Krmpota, sela nekoliko kilometara južno od Obrovca, te potom još 15 obitelji Vojnića i 20 obitelji Gvozdena Slavića. Novi su stanovnici također bili katoličke vjere, što je zabilježeno u ispravi od 15. srpnja 1605., a zvali su ih Vlasima ili Krmpotama. Doseljene Krmpočane dvaput su (1614. i 1615.) napali Osmanlije, pa je veći dio doseljenih obitelji prebjegao iz Liča na mletačko područje.

Sve do kraja 16. stoljeća Osmanlije trajno ugrožavaju Gorski kotar i djeluju na demografsku i gospodarsku stagnaciju toga kraja. Nakon smrti Stjepana Ozaljskoga (1577.) Vinodol i Gorski kotar dolaze u posjed Zrinskih³⁶, tijekom čije je vladavine u 16. i 17. stoljeću oživjelo gospodarstvo te se povećao broj stanovnika u cijelom Gorskom kotaru – prije svega naseljavanjem, a zatim i prirodnim priraštajem. Na feudalnim se posjedima iskorištava prirodno bogatstvo jer nema velikih obradivih zemljišnih površina ni velikih mogućnosti za ratarstvo. Trgovina preko Gorskoga kotara razvija se starim frankopanskim putovima, karavanama koje su prevozile robu u Vinodol i njihove primorske luke, putom koji je tada bio najkraća i najsigurnija prometnica iz sjeverne Hrvatske u Primorje. Nakon neuspjeha Zrinsko-frankopanske urote i zatora njihovih obitelji potpuno se izmijenio daljnji razvitak Gorskoga kotara³⁷. Ipak, izgradnja Karolinske ceste u 18. stoljeću pridonijela je boljem razvitku Gorskoga kotara, koji se ponovno naseljava i gospodarstvo raste. Tako u većem broju dolaze primorske obitelji, dio njih iz Like, a uz cestu se naseljavaju i doseljenici češkoga i slovenskoga podrijetla³⁸. Iz prekokupskih se krajeva vraćaju i potomci odbjeglih pred Osmanlijama³⁹. Primorci, zaposleni na cesti, osnivaju nova naselja, poput Sungera i Brestove Drage, koja se spominju kao stalna tek nakon 1770. godine.⁴⁰

³⁶ Na koncu su svi posjedi u Gorskome kotaru i u Vinodolu pripali Petru Zrinskom, koji ih je posjedovao sve do 1670. g. (Kruhek 1981: 53).

³⁷ Više o tome v. Kruhek (1981: 54).

³⁸ Prema Burićevu (1981: 24) tumačenju, uz Karolinsku su cestu asimilirani „i došljaci iz Češke: Aschenbrenner, Brelich, Časni, Erben, Holub, Horaček, Iskra, Jedlička, Kleiner, Kratohvil, Svetički, Šragelj, Zaputil; iz Moravske Leš kao i iz Slovačke Heski” te „jaka skupina Slovenaca iz Gornje Kranjske (Cerkna, Idrije, Črnoga Vrha i Poljane) koja se početkom 18. stoljeća naselila u Ravnoj Gori (1743. bilo je 48 obitelji od 104 ravnogorskih)”.

³⁹ Povodeći se za Lišćevim (2006: 20) tumačenjem, načelno se može utvrditi „da su se mnogi izbjegli Gorani sigurno vraćali na svoja ostavljena zemljišta, ali je očito morao biti dosta velik broj ostalih naseljenika: iz drugih goranskih mjesta, iz Slovenije itd.” Usp. i Crnić (1962: 77–78), Burić (1983: 22).

⁴⁰ Usp. Crnić (1962: 78). O nastanku sela Sungeri piše i Strohal (1993: 145) navodeći da su ga osnovali „primorci, koji su imali ovdje već u 17. vijeku svoje šatore i kolibe, u kojima su rastovarivali svoju robu za obližnja mjesta Mrkopalj, Lokve i Delnice”.

Jezična raznolikost Gorskoga kotara

Da bi se uopće moglo govoriti o lingvističkoj pozadini nekoga kraja, potrebne su informacije o stanovništvu, odnosno govornicima tih idioma koji se ispituju. I po tome je Gorski kotar kompleksan jer o stanovništvu Gorskoga kotara, kao što je ovdje već spomenuto, povijesni izvori ne govore mnogo. To, dakako, dijalektolozima, ali ni ostalim istraživačima ne ide u prilog, štoviše, nedostadni podatci otežavaju donošenje nekih zaključaka. Pretpostavlja se da je nekada na lingvističkoj karti Hrvatske taj kraj bio označen kajkavskim i čakavskim prostorom. Kajkavskim većinom i čakavskim manjim dijelom. No, manjak materijalnih dokaza i spomenika ne otkriva nam puno o predmigracijskom govoru Gorskoga kotara⁴¹. To prvobitno kajkavsko-čakavsko područje trajno je izmijenjeno u 16. stoljeću dolaskom štokavaca koji su naselili manje gorskokotarske oaze. Prema tome, susjedstvo se kajkavaca, čakavaca i štokavaca mjeri stoljećima. Svako se od tih narječja sastoji od brojnih dijalekata i poddijalekata, kojima gorskokotarski govori pripadaju, pa je tako zabilježeno pet dijalekata kojima Gorani govore: kajkavski goranski, čakavski ikavsko-ekavski, čakavski ekavski, novoštokavski ikavski (zapadni), novoštokavski ijekavski (istočnohercegovački). Usto, unutar tih dijalekata moguća je i razdioba na poddijalekte, pa su tako zastupljeni: primorski ikavsko-ekavski čakavski dijalekt i kontinentalni ikavsko-ekavski čakavski dijalekt ili primjerice šćakavski štokavski ikavski poddijalekt i šćakavski štokavski ikavski poddijalekt⁴².

Danas Gorskim kotarom dominiraju kajkavci (oko 70 %), potom štokavci (oko 20 %) i čakavci (oko 10 %). Kajkavci su grupirani oko Čabra, Delnica, Fužina, a isto tako i oko Lukovdola, Osojnika, Smišljaka na istočnijoj strani⁴³. Centar Gorskoga kotara nalazi se u kajkavskim Delnicama, koje se nalaze između čakavskoga Kvarnera i kajkavske sjeverozapadne Hrvatske. Čakavci su zastupljeni u mjestima oko Vrbovskog i u mjestima oko Brestove Drage i Slavice. Štokavci su u manjim oazama u Liču, Mrkoplju i Sungeru te u Moravicama, Gomirju i jednom dijelu Tuka. Zanimljivo je da su svi zaokruženi govorima drugačije dijalektne osnovice, pa su tako naprimjer čakavskom Vrbovskom najbliži štokavci ijekavci u Moravicama i Gomirju, a potom istočni kajkavci oko Lukovdola; kajkavskim Fužinama susjedi su čakavci iz Benkovca Fužinskog i štokavci ikavci u Liču, a čabarskim su govorima susjedni slovenski govori, pa ne čudi

⁴¹ Usp. Lisac (1991, 1997).

⁴² Više o tome v. Crnić Novosel (2019: 13–40).

⁴³ Usp. Marinković (2019).

da se neke izoglose (jezične značajke) prostiru s obje strane granice jer državna granica ne predstavlja nužno i jezičnu granicu. Kajkavski je govor Crnog Luga podno Risnjaka susjedni mrzlovodičkom čakavskom govoru. Taj je pak govor zanimljiv jer je jedini predstavnik ekavskoga dijalekta čakavskoga narječja među svim čakavcima u Gorskom kotaru. Mrzla je Vodica ekavska, a ostali su ikavsko-ekavski. I upravo je mrzlovodički govor obilježen i nečakavskim značajkama, ovim crnoluškim kajkavskim. Da je ispremiješanost stanovništva različitih govornih osnovica velikih razmjera, dokazuje primjer Staroga Laza, mjesta u kojem su registrirani kajkavci, čakavci i štokavci. Susjedima su dakle oni koji prirodnim razvojem to ne bi mogli biti⁴⁴.

I štokavci i čakavci nastanili su neka područja u kojima su dugo vremena bili izolirani, pa su sačuvali svoje temeljne značajke, no danas su već u određenoj mjeri, neki više, neki manje, izmijenjeni. Iz te višestoljetne susjedske simbioze izrodili su se neki miješani govori, a neki su postali marginalizirani. Primjer takvoga govora danas predstavljaju ponajviše čakavski govori, koji su slabo zastupljeni i broje svega 10 % stanovništva Gorskoga kotara. Štokavci su u boljem položaju, a i pod manjim utjecajem poput većine štokavskih idioma koji svoju dominantnost grade na štokavskoj osnovici standardnoga jezika. Kajkavski je pak oduvijek prestižniji jezični kôd gorskokotarskoga kraja, pa kajkavci, dapače, nisu ugroženi i pod slabijim su utjecajem drugih dijalektnih osnovica, neki su i pod zaštitom UNESCO-a (čabarski govori), pa onda ne čudi da na spomen Gorskoga kotara svi najprije pomisle na kajkavski kraj.

Zaključak

Ovaj je rad nastao na temelju lingvističkoga istraživanja provedenog za potrebe doktorske disertacije, a kasnije proširena za knjigu o štokavskim ikavskim govorima. Svoje uporište ima u postojećoj povijesnoj literaturi koja nije u potpunosti usklađena s rezultatima dobivenim jezičnim ispitivanjem govora Liča, Mrkoplja i Sungera. Stoga u zaključku ovoga rada valja istaknuti neke nedoumice koje su se tijekom lingvističkoga istraživanja, osobito govora Sungera, pojavile, a neposredno su u vezi s povijesnim istraživanjima. Nedorečeno je, nejasno i oprečno mišljenje povjesničara i jezikoslovaca kada govorimo o pojedinim naseljavanjima Gorskoga kotara. Nedovoljno je istraženo ono što ne samo da bi s povijesne strane bilo zanimljivo i nadasve potrebno istražiti nego bi i lingvističkim/dijalektološkim istraživanjima bilo svrsishodno. Primjerice, podrijetlo Sungerča-

⁴⁴ Usp. Lisac (1997: 158–159).

na i datacija nastanka mjesta. S obzirom na oskudnu povijesnu literaturu o nastanku toga mjesta i njegovu naseljavanju, nemoguće je ovdje donijeti konkretan zaključak, ali se jezikom utvrđuje da nije riječ samo o nekadašnjim Primorcima već i o tipičnim novoštokavcima s temeljnim štokavskim značajkama u sustavu.

Usto, kada govorimo o povijesnim podacima koji su u vezi s gorskokotar-skim krajem, ne treba zanemariti činjenicu da se u literaturi nailazi na oprečne teze o prelasku pravoslavaca na katoličku vjeru, odnosno o početnoj univerziranosti doseljenih stanovnika po vjeri. Iako se jezičari ne bave vjerskim temama, štoviše, svako bi lingvističko istraživanje trebalo biti lišeno bilo kakvih političkih, religijskih i inih okvira, provedenim se ispitivanjem dokazuje da se novoštokavci ikavci i novoštokavci ijekavci u Gorskom kotaru doista, osim po konfesionalnoj podijeljenosti, i jezično razlikuju. Štoviše, pripadaju različitim dijalektima štokavskoga narječja (ikavci i različitim poddijalektima) te su još od dolaska na gorskokotarsko tlo zadržali svoj autohtoni govor sa svim njegovim obilježjima. Jedni su govornici ijekavskoga novoštokavskog (istočnohercegovačkog), a drugi ikavskoga novoštokavskog (ikavskog) dijalekta. Stoga bi, ako se prijelaz s jedne na drugu vjeru dogodio, trag bio vidljiv i u govoru tih govornika jer suživotom bi se pojedine značajke usvojile u sustavima drugačije osnove, što nije zabilježeno. Dakle, valja naglasiti da bi se dostatnim povijesnim podacima neke jezične nedoumice razriješile, ali i put migracija rasvijetlio. Time bi se došlo do novih, korisnih i važnih podataka koji bi bili upotrebljivi u svakom novom istraživanju – kako povijesnom, tako i etnološkom, a nadalje dijalektološkom.

Literatura

- Blanc, André. 2003. *Zapadna Hrvatska. Studija iz humane geografije*. Prosvjeta. Zagreb.
- Burić, Antun. 1983. *Povijesna antroponimija Gorskog kotara u Hrvatskoj. Goranska prezimena kroz povijest*. Grafičko poduzeće Tipograf. Rijeka.
- Crnić, Štefanija. 1962. Mrkopaljski kraj. *Geografski glasnik* 24. 69–80.
- Crnić Novosel, Mirjana. 2019. *Štokavski ikavski govori u Gorskom kotaru*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- Feletar, Petar. 2015. *Hrvatske povijesne ceste. Karolina, Jozefina, Lujzijana*. Meridijani. Zagreb – Samobor.
- Finka, Božidar. 1977a. Štokavski ijekavski govori u Gorskom kotaru. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* XX–1. 145–172.

- Finka, Božidar. 1977b. Štokavski ikavski govori u Gorskom kotaru. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* XX-2. 167-197.
- Flaker, Aleksandar. 1969. Povijesni zbjeg. Traženje Gorskoga kotara. *Dometi* 8-9. 10-14.
- Gorski kotar*. 1981. Ur. Šafar, Josip i dr. Fond knjige *Gorski kotar*. Delnice.
- Kruhek, Milan. 1981. Postanak i razvitak naselja i život naroda u prošlosti. *Gorski kotar*. Ur. Šafar, Josip i dr. Fond knjige *Gorski kotar*. Delnice. 50-52, 281-330.
- Laszowski, Emilij. 1923. *Gorski kotar i Vinodol*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Lisac, Josip. 1991. Goransko predmigracijsko dijalektno stanje i podrijetlo suvremenih organskih idioma u Gorskom kotaru. *Dometi* 24, 6/7. 381-386.
- Lisac, Josip. 1997. Goransko dijalektno stanje u prošlosti i sadašnjosti. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 10. 155-161.
- Lisac, Josip. 2006. *Tragom zavičaja*. Književni krug Split. Zagreb.
- Lopašić, Radoslav. 1895. *Oko Kupe i Korane*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Marinković, Marina. 2018. *Kajkavski govori istočnoga Gorskoga kotara*. Hrvatska sveučilišna naklada. Ogranak Matice hrvatske u Delnicama. Zagreb.
- Marković, Mirko. 2003. *Gorski kotar. Stanovništvo i naselja*. Jesenski i Turk. Zagreb.
- Moravček, Goran. 2018. Cesta stvarana kroz tri stoljeća, <http://www.klubsusacana.hr/revija/clanak.asp?Num=69&C=5>, 01.06.2018.
- Okuka, Miloš. 2008. *Srpski dijalekti*. SKD Prosvjeta. Zagreb.
- Pavić, Radovan. 1981. Zemljopisne značajke. *Gorski kotar*. Ur. Šafar, Josip i dr. Fond knjige *Gorski kotar*. Delnice. 7-25.
- Pavić, Radovan. 2012. *Geografija gorske Hrvatske*. Vlastita naklada: Zdenko Manca. Vrata.
- Strohal, Rudolf. 1905-1906. Neke dijalektičke osobine iz trgovišta Mrkoplja. *Nastavni vjesnik* 14. 665-673, 743-752.
- Strohal, Rudolf. 1993. *Uz Lujzinsku cestu*. Tiskara Rijeka. Rijeka.

Mirjana Crnić Novosel

Gorski kotar in the Light of Diverse Studies*Summary*

Gorski kotar has so far rarely been the subject of comprehensive ethnological and historical studies. This may be confirmed by the lack of historical sources needed for the reconstruction of the pre-migration state in the area of Gorski kotar. Furthermore, historical sources offer not a lot of information on the population of Gorski kotar before the 13th century, or on settlements or economic and administrative centres. Since this area had for a very long period been marked by migrations caused by the Ottoman attacks, literature frequently quotes theses regarding the arrival of new population due to their flight from the Ottoman power. Thanks to this new arrivals, both the linguistic and the extra-linguistic portraits of Gorski kotar have permanently changed. This issue ought to be elucidated using scientific and professional approach. The article quotes historical data from the existing literature, whilst several previous claims have been proven wrong by a linguistic study recently conducted in the Ikavian Štokavian part of Gorski kotar.

Keywords: *Gorski kotar; population origin; language diversity; the Čakavians; the Kajkavians; the Štokavians.*